

Мирјана Мишкић¹

ИЗВОРНИ НАУЧНИ ЧЛАНАК

ОГРАНИЧЕНА ОДГОВОРНОСТ КОД АДЈЕКТИЦИЈСКИХ ТУЖБИ

doi: 10.7251/SPMSR1750061B

Апстракт: Адјектицијска одговорност господара посла може бити ограничена и неограничена. Ограничени вид одговорности даје могућност господару посла да подијели пословни ризик у правном промету са трећим лицем, а не да буде искључиви гарант извршења обавезе. У тространом односу између господара посла, потчињеног и трећег лица, било је неопходно направити ефикасан механизам заштите интереса трећих лица а и поставити границу између личне имовине господара и имовине уложене у пословни подухват. Под којим условима и у коликом обиму господар посла одговара трећим лицима и да ли је у питању *stricto sensu* ограничена одговорност господара посла?

Кључне ријечи: *Actio de peculio. Actio tributoria. Actio de in rem verso. Peculium. In solidum. Praepositio. Iussum*

¹ Мастер права, Виши асистент Правног факултета Универзитета у Бањој Луци, m.bogunovic@pravobl.org

1. УВОД

Ограничена одговорност господара посла подразумејева одговорност само до висине користи коју је остварио у послу (*quaetenus in rem eius versum fuit*)² или до висине пекулијума (*dumtaxat de peculio*) који је повјерио потчињеном лицу. Одговорност се код ове групе тужби темељи на постојању одређеног износа имовине којим се гарантује извршење обавезе.³ Овакав обим одговорности значајно смањује ризик који господар посла сноси у пословима које за њега предузима потчињено лице. Претор није препознао заједничку повезницу међу овим тужбама у едиктској класификацији, док их Гај излаже заједно уочавајући суштинску везу.

Бакланд тврди да све адјектицијске тужбе имају једну заједничку сврху а то није заступање у правним пословима, већ су у питању правна средства за сношење ризика у правним пословима.⁴ Ово Бакландово мишљење се нарочито може примијенити на тужбе код којих је обим одговорности господара ограничен и у том контексту га треба прихватити. Стављајући на располагање потчињеном лицу само средства одређена обимом пекулијума, претор је омогућио предвидљивост одговорности господара посла и његов сигурнији положај у облигационом односу.

2. ACTIO DE PECULIO

Пекулијум у римски правни систем улази тек у доба касне републике. До тада је био дио друштвене праксе који није уживао правну заштиту⁵, све док га претор није увео у едикт и пружио правну заштиту трећим ли-

2 G. I. 4. 72.

3 Ваке тврди да је *actio de peculio* основна тужба а *actio de in rem verso* и *actio tributoria* изведене тужбе, тј. деривати основне тужбе. Andreas Wacke, *Die adjectischen Klagen im Überblick: Erster Teil: Von der Reeder- und der Betriebsleiterklage zur direkten Stellvertretung, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 111, Goettingen, 1994, 286.

4 William Warwick Buckland, A.D. McNair, *Roman Law and Common Law*, (Cambridge: 1974), 219.

5 Сматра се да већ Закон 12 таблица помиње постојање пекулијума као самосталне имовине роба. 7.12. „Ако је некоме дана слобода под условом, ако насљеднику исплати десет хиљада насљеднику, ослободиће се чим тај новац да купцу: тако је Закон 12 таблица наређивао.“

цима која послују са потчињенима који имају пекулијум. Од тога тренутка почиње интерес правника за овај институт и тужбу. Издвајају се четири правника из групе *veteres* која су се бавила питањем пекулијума, а то су Сервије Сулпиције Руф, Алфен Вар, Требације Теста, Квинт Елије Туберије. Наравно, о пекулијуму не сазнајемо непосредно из њихових дјела, већ су у питању Улпијанова и Целзова цитирања старијих правника. Етимологија термина пекулијум помаже да се схвати његово значење и промјене које је прошао у свом развоју. *Peculium* као правнотехнички израз води поријекло од деминутива ријечи *pecus* –стока, што говори да се у почетку уобичавало дати потчињеном лицу мање стадо или крдо стоке на чување.⁶ У доба републике, термин пекулијум означава дио имовине који се даје на коришћење потчињеном лицу. Бути сматра да је пекулијум прошао развој од самосталне, личне имовине роба до имовине која припада господару и на чијем извршењу се појављује господар посла као робов *alter ego*.⁷

Пекулијум је имовинска маса коју господар повјерава сину или робу на самостално управљање и из које одговора трећим лицима⁸. Ова Туберијева дефиниција, коју је Целз сачувао а Улпијан препознао и уврстио у својим коментарима едикта, узета је као основна правна дефиниција пекулијума у Дигестама. Међутим, постоје фрагменти једне старије дефиниције у Дигестама која се приписује Сервију а која ограничава обим пекулијума на оно што је остало када је господар наплатио своја потраживања (*D.15.1.9.2.-3. Peculium autem deduct quod domino debetur computandum esse, quia praevenisse dominus et cum servosuo egisse creditur. 3. Huic definitioni Servius adiecitet si quid his debeatur qui sunt in eius potestate, quoniam hoc quoque domino deberinemo ambigit.*). Чини се да Туберијева⁹ дефиниција понавља оно што је рекао Сервије а компилатори су је изабрали због потребе систематичнијег излагања. Сама чињеница, која је старија од дефиниција, није од превелике важности за тему, битно је да се јасно дефинише обим пекулијума, који подразумјева само разлику која преостане након приори-

6 Feliciano Serrao, *Diritto private economia e societa nella storia di Roma*, (Napoli: 2006), 231.

7 Ignazio Buti, *Studi sulla capacita patrimoniale dei „servi“*, (Napoli: 1976), 205.

8 D. 15.1.5.4. Ulpianus, libro 29 ad edictum Peculium autem Tubero quidem sic definit, ut Celsus libro sexto digestorum refert, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur.

9 Романистика биљежи да је Сервије Сулпиције Руф био нарочито правнички активан у вријеме обављања своје конзулске дјелатности (око 51.г. п.н.е.), а Квинтус Елије Туберије двадесет година касније (31. г.п.н.е.) према Никола Мојовић, *Римско право. Историја римског права*, (Бања Лука: 2008), 532.

тетног намирења господара посла. Из Сервијеве дефиниције пекулијума, коју је Туберије надоградио, можемо издвојити два битне елемента пекулијума: дозвола господара посла (*permissus domini*) и одвојеност пекулијума од остале господарево имовине (*ratio separata*).

Први битан елемент пекулијума јесте дозвола господара посла (*permissus domini*)¹⁰, односна знање и одобрење о постојања пекулијума. Сматра се да дозвола господара може бити дата изричито, посебним ријечима и гестама или прећутно. О прећутном пристанку господара посла постоје неслагања у романистици. Мандри (Mandry) сматра да на основу D.15.1.6. (*Celsus libro sexton digestorum Definitio peculii quam Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad vicariorum peculiar non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.*) може се говорити о прећутном давању сагласности на управљање пекулијем¹¹. Мандри покушава један специфичан случај даљег дијелења пекулијума између главног роба (*servus ordinarius*) и замјенског роба (*servus vicarius*), довести на ниво општег правила који се односи на додјелјивање пекулијума главном робу (*nam eo ipso*). Пошто господар не учествује посебно у самом поступку додјелјивања дијела пекулијума замјенском робу, сматра се да он прећутно пристаје на то. Основна мана Мандријеве теорије о прећутном пристанку јесте да је врло тешко замислити у пракси да је неки роб, ма колико уживао повјерење свог господара самоиницијативно почео да користи имовину господара као пекулијум, па чак и у вријеме економске експанзије. Објашњење које Мандри пружа није довољно убједљиво да се прихвати, јер свакако ако господар повјери имовину свом робу, врло вјероватно да он неће сам пословати, већ да постоји одређени вид гранања пословне дјелатности на више субјеката за које ће да одговара. Не може се закључити да на основу имплицитне сагласности која је дата кроз прво повјеравање пекулијума постоји могућност давања прећутне сагласности уопште.

Занимљиво је издвојити мишљење Миреле Шарац која дозволу господара (*concessio*) посла сматра оснивачким чином пекулијума.¹² Уз овакво

¹⁰ У изворима постоји још један термин којим се означава дозвола господара за посједовање пекулијума а то је *concessio peculii*. Користе га правници из класичног периода, Помпоније D.15.1.4.5. и Јулијан D.15.1.16.

¹¹ Gustav Mandry, *Das gemeine Familiengüterrecht mit Ausschluss des ehelichen Güterrechtes*, II, (Tübingen: 1876).

¹² Мирела Шарац, *Заступање у правним пословима у римском праву*, (Сплит: 2008), 38.

схватање значаја дозволе господара за посједовање пекулијума, тешко је прихватити да постоји могућност прећутног давања сагласности роба на такав вид активности. Целзова критика Лабеоновог мишљења (*quod falsum est*) о искључености прећутне сагласности господара посла у случају *vicariorum peculium* говори да је Лабео сматрао да се пристанак мора дати у јасној, изричитој форми, а Целз као правник из другог вијека нове ере, сматра да се тај формализам треба искључити из праксе. Из извора се може издвојити још једно занимљиво сазнање о самој дозволи господара посла за управљање пекулијем а то је Паулов цитат из 41 књиге Дигеста гдје се позива на мишљење Сабина, Касија и Јулијана који тврде да давањем дозволе за пекулијум, господар пристаје на сваку даљу активност коју роб предузима са средствима из пекулијума (D. 41.2.1.5 ...*sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere, quie is peculium habere permiserimus*). Поредехи дату тужбу са инститорном, ексерциторном или тужбом на основу јусума, видимо да не постоји посебан чин овлашћивања потчињеног лица за преузимање послова, већ да иницијални чин *permissus domini* је легитимација за дање поступање потчињеног лица. Стога, са резервом треба прихватити ставове о прећутном оснивању пекулијума.

Имовина која се убраја у пекулијум и даље остаје у власништву господара, а роб пошто нема намјеру да је задржи за себе (*animus rem sibi habendi*), није чак ни посједник, већ је само детентор¹³. Потчињена лица нису могла имати ничег свог, тако да пекулијум формалноправно остаје у власништву господара посла, а они њим слободно располажу. Оригинарна Сервијева дефиниција поставља одвојеност пекулијарне имовине као неопходан услов за постојање пекулијума, а и каснији (класични) правници потврђују битност овог услова. Паул говори о традицији, физичкој предаји ствари у пекулијум робу и осталим давањима од стране господара који су извршени по природи ствари (D. 15.1.8. *Non statim quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit, sed si tradidit aut, cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem. Contra autem simulate que noluit, peculium servi desinit peculium esse*) као начину одвајања пекулијума од остале господарево имовине (*patrimonium*). Пекулијум остаје у детенцији роба док год је господар посла вољан да роб стиче за њега а када та намјера престане, онда и робово држање пекулијума престаје (*contra autem simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse*). Одвојеност

13 Karl Fridrich Savigny, *Das Recht des Besitzes*, (Vienna: 1865), 86. Супротно Johannes Emil Kuntze, *Zur Besitzlehre. Für und wider R. von Ihering*, (Leipzig: 1890), 86.

пекулијарне имовине се увиђа у кућном рачуноводству које је вођено у доба Републике (D. 40.1.6. *Respondit, si eam pecuniam dominus, post ea quam accepisset, in suae pecuniae rationem habuisset, statim desisse eius peculii esse*).

Садржај пекулијума није јасно одређен у изворима, већ се сматра да све оно што може бити објектом власништва, може ући у пекулијум (D. 15.1.7.4.-5. *In peculio autem res esse possunt omnes et mobiles et soli: vicarios quoque in peculium potest habere et vicariorum peculium: hoc amplius et nomina debitorum. Sed et si quid furti actione servo deberetur vel alia actione, in peculium computabitur: hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait.*). Тако предметом пекулијума може бити и посебна имовина која се повјерава за-мјенском робу, све оно што је роб стекао на основу активних потраживања из деликта крађе или других тужби, на основу наслеђа или легата. Ако би роб стекао неку ствар или корист извршавањем крађе или другог деликта, она не би могла да се уброји у пекулијум (D. 41.2.24. *Quo dvero ex maleficiis adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.*). Повећавање пекулијума може бити извршено *ex causa peculii* пословањем у интересу господара посла и из других извора. Оно што разликује пекулијум који је у служби обављања послова за господара од евентуалне имовине коју сам роб стекне за свој рачун, јесте намјера и воља господара да се пекулијум повећа или смањи (D.15.1.4.pr. *Peculii est non id, cuius servus seorsuma domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separaverit suata servi rationem discernens: nam cum servi peculium totum adimere vel augere vel minuere dominus possit, animadvertendum est non quid servus, sed quid dominus constituendi servilis peculii gratia fecerit.*) Помпоније је јасно нагласио јединственост пекулијума, без обзира да ли је стечен изричитим господаревим овлаштењем или без његовог знања а у његовом интересу. Интерес господара мора бити неповријеђен да би правни посао био одржив. Контролу над пекулијем има господар јер он одлучује о повећању или смањењу обима пекулијума, те његовом повлачењу из руку потчињеног лица (*ademptio peculii*). Од нарочите важности за повјерење између уговорних партнера јесте да господар не смањује долозно обим пекулијума или да повуче у цијелости пекулијум (*dolose ademptio peculii*).¹⁴

Одговорност господара посла на основу *action de peculio* је ограничена на имовину која припада пекулијуму. То је јасно на основу одвајања пекулијума од остале имовине господара посла. У питању је финансијско

14 Buti, *Studi sulla capacita patrimoniale dei „servi“*, 215.

ограничење одговорности господара што се јасно види из формуле пекулијарне тужбе чија кондемпнација садржи *taxatio de peculii*. Улпијан одваја ситуацију када роб поступа као јемац од ситуације када се син нађе у таквој ситуацији (D.15.1.3.5. Ulpianus, libro 29 ad edictum, *Si filius familias vel servus pro aliquo fideiusserint vel alias intervenerint vel mandaverint, tractatum est, an sit de peculio actio. Et est verius in servo causam fideiubendi vel mandandi spectandam, quam sententiam et Celsus libro sexto probat in servo fideiussore. Si igitur quasi inter cessor servus inter venerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio.*). Роб не обавезује господара у свим приликама, већ разлог обавезивања увијек мора бити *causa peculii* (*rem peculiarem agens*). Кад се син нађе у истој ситуацији, критерији су другачији и господар је увијек одговоран до висине пекулијума (D.15.1.3.9. Ulpianus, libro 29 ad edictum, *Sed si filius fideiussor vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quaeritur. Et est vera Sabini et Cassii sententia existimantium semper obligari patrem de peculio et distare in hoc a servo.*). Улпијан потврђује став сабинијанске правне школе по којој не постоји функционално ограничење одговорности господара посла код синовљевог пословања на основу пекулијума, јер се прихвата став о персоналном идентитету оца и сина. Син је цивилноправно способан и он се директно обавезује у правном систему иако нема имовину. Стога, господар одговара за њега без ограничења као његов судужник до висине обавезе¹⁵. Са робовима ипак ситуација није иста, и на основу функционалног ограничења, господар се може оградити од обавезе коју је преузео роб уколико она није предузета у циљу повећања пекулијума. Несумњиво је у питању ограничена одговорност господара посла код пекулијарне тужбе али различит вид ограничења зависи од статуса потчињеног лица. Уколико је у питању *alieni iuris*, господар посла одговара до висине пекулијума (*dumtaxat de peculio*), дакле у питању је ограничење висине износа путем фиксираниог максимума, а када је роб предузималац правног посла онда је у питању функционално ограничење одговорности, по којој је господар одговоран само у приликама када је роб поступао у циљу повећања пекулијума.

Треће лице може намирити своје потраживање само из вриједности пекулијума који постоји у вријеме подизања тужбе, ако није успио своје потраживање намирити у цијелости, може поново подићи тужбу за преостали дио потраживања ако је дошло до увећања пекулијума у међувремену

15 William Warwick Buckland, *The Roman Law of Slavery*, (Cambridge: 1908), 212.

(D.15.1.30.4. *Is, quis emelde peculio egit, rursus aucto peculio de residuo debiti agree potest.*). Ова бенефиција која омогућава трећем лицу да намири своје потраживање у цијелости представља несумњиво кршење општег процесног правила о консумптивном дејству литисконтестације и непоштовање забране вођења поступка о већ пресуђеној ствари (*ne bis in idem*). Док год је потчињено лице под влашћу господара посла, право на покретање тужбе *actio de peculio* не може застарити, међутим у ситуацијама као што је смрт потчињеног лица, еманципација сина породице или манумисија роба, прекскрипција наступа у периоду од годину дана од дана када је било могуће подићи тужбу (D. 15.2.1.pr. *Praetor ait: "Post mortem eius qui in alterius potestate fuerit, post e ave quam is emancipatus manumissus alienates ve fuerit, dum taxat de peculio et si quid dolo malo eius in cuius potestate est factum erit, quominus peculii esset, inanno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo"*). Овим правним чињеницама се ограничава временско дејство пекулијарне тужбе на тужбу *anus utilis*.

3. ACTIO DE IN REM VERSO

Actio de in rem verso је још једна тужба која доводи до ограничене одговорности господара посла по којој одговара трећим лицима до висине користи коју је имао на основу извршеног посла (D.15.3.3.5 ...*de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei ad qui situm est*). Директна одговорност господара посла и на основу ове тужбе је солидарна, али солидарност је ограниченог обима, јер господар одговара само до граница користи коју је остварио датим послом.^{16 17} Верзијска тужба је имала своју широку примјену заједно са кондикцијама у ситуацијама неоснованог обogaћења господара посла.

У литератури се налази на ставове о истовјетности пекулијарне и верзијске тужбе¹⁸, мада су ове тужбе у изворима јасно раздвоје-

16 Гај разликује двије врсте солидарности, ограничену и неограничену. Неограничена солидарност постоји код тужби на основу јусума и препозиције, док код пекулијарне, трибуторне и верзионе тужбе постоји одговорност господара посла само до одређеног износа.

17 4.72. *qui iussu patris dominive contraxit cuique exercitoria vel institoria formula competit, de peculio aut de in rem verso agere possit...sine dubio solidum consequi possit, in difficultatem se deducat probandi habere peculium eum cum quo contraxerit, exque eo peculio posse sibi satisfieri, vel id quod persequitur in rem patris dominive versum esse.*

18 Andrea di Porto, *Impressa collective e schiavo "manager" in Roma antica (II sec. a.c.-II sec.*

не¹⁹. Верзијска тужба се ставља у релацију са пекулијарном и тужбом на основу јусума, и кроз те разлике дефинише се њен обим примјене (D.15.3.5.2. Ulpianus libro 29 ad edictum *Quod servus domino emit, si quid e voluntate eius emit, potest quod iussu agi: sin vero non ex voluntate, si quid em dominus ratum habuerit vel alio quin rem necessariam vel utilem domino emit, de in rem verso action erit: sive ronihil eorum est, de peculio erit actio.*). Из овог Улпијановог цитата можемо издвојити основне претпоставке које су неопходне за примјену верзијске тужбе. Прва претпоставка се односи на непостојање воље односно налога од стране господара посла за преузимање обавезе у његовом интересу (*non ex voluntate*). Уколико би правни посао био предузет на основу налога, Улпијан тврди да би онда била у питању одговорност на основу *actio quod iussu*. Друга претпоставка је објективног карактера и процјењује се по начелу утилитета (*utilis domini*) а подразумијева да из преузетог посла настаје корист за господара (*versum*). Корист мора бити реална и нужна за господара, у противном господар неће одговарати. Гајев коментар едикта указује да се водило рачуна о интересима господара, јер се он обавезивао увијек на мањи износ; уколико би роб купио земљиште по цијени већој од праве вриједности, господар би био обавезан да плати мањи износ, ако би купио земљиште по цијени нижој од праве вриједности, онда је господар био обавезан да плати уговорену цијену, тј. мањи износ (D.15.3.12 *Gaius libro nono ad edictum provinciale Si fundum patri dominove emit servus vel filius familias, versum quid emeses videtur, ita tamen, ut, sive minor issit, quam es temptus, tantum videatur in rem versum quantidignussit, sive pluris sit, non plus videatur in rem versum quam emptus est.*). Помпонијев став о разлици између стицања нужних и корисних ствари за господара, јасно говори у коликој мјери се наглашава интерес господара, јер је он одговоран само до границе нужности ствари, чак иако је стекао корист од те ствари (D. 15.3.5.pr-1. *Ulpianus, libro 29 ad edictum Si res domino non necessarias emerit servus qua si domino necessarias, veluti servos, hactenus videri in rem eius versum Pomponius scribit, quatenus servorum verum pretium facit, cum, si necessarias emisset, in solidum quanto venissent teneretur. Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus sive non, de in rem verso esse actionem.*) Мишљења ова два савременика подупиру

d.c.), (Milano: 1984), 42-57.

19 D. 15.3. De in rem verso

став о заштити интереса господара и фаворизовању његовог положаја у односу. Потребно је у сваком случају након што треће лице докаже да постоји обогаћење на страни господара, да се утврди у којем износи оно постоји у вријеме извршења пресуде.

Треће лице је дужно да у процедури докаже да постоји корист господара посла из преузете обавезе (G.4.74). Обавеза господаровог ратификовања закљученог уговора је факултативног карактера и не може се убројати у суштинске услове за покретање ове тужбе²⁰. Оба услова морају бити кумулативно испуњена да би се примјенила верзиона тужба. Када роб поступа у сопственом интересу и без налога господара, неће доћи до примјене верзионе тужбе а ни пекулијарне јер је роб поступао мимо интереса господара (D.15.3.11 *Paulus libro 30 ad edictum Quod servus in hoc mutuatus fuerit, ut creditoris o solveret, non erit in rem versum, quam vis actio de peculio liberates sit dominus.*)

Кориштење верзионе тужбе је супсидијарног карактера, ако није могуће користити пекулијарну тужбу, јер не постоји пекулијум усљед долозног отуђења или се пекулијарна тужба не може примијенити јер је била *anusutilis* (*Nec videtur frustra de in rem verso actio promissa, qua si sufficeret de peculio: rectissime enim Labeo dicit fieri posse, ut et in rem versum sit et cesset de peculio actio. Quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? Quid si morte servi extinctum est peculium et annus utilis praeteriit? De in rem verso nam que actio perpetua est et locum habet, sive ademit sine dolo malo sive actio de peculio anno finita est.*). Actio de in rem verso се није могла користити ако не постоји пекулијум, међутим, правници из групе зрелих класичара сматрају да постоји actio utili de in rem verso која постоји независно од егзистенције пекулијума. Обим тужбеног захтјева је ограничен само на износ користи коју господар оствари, тачније треће лице треба да докаже да оно што је дало у облигационом односу отишло на корист господара (4.74a...*id quod dederit is qui cum filio servove contraxit in rem patris dominive versum esse*), а сваки даљи захтјев би се сматрао прекорачењем и повјерилац би био изложен ризику плуспетиције. Прекорачењем тужбеног захтјева би се сматрало тражење вриједности износа ствари које је господар остварио робовом дјелатношћу а та корист није била нужна већ је више била у циљу луксуза а господар је није одобрио (D.15.3.3.4. *Ulpianus, libro 29 ad edictum Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit tectoriis*

²⁰ D. 15.3.5.1. *Idem ait, sive ratum habeat servi contractum dominus sive non, de in rem verso esse actionem.*

et quibusdam aliis, quae magis ad voluptatem pertinent quam ad utilitatem, non videtur versum, quia nec procurator haec imputaret, nisi forte mandatum domini aut voluntatem habuit: nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturum non esset. Quid ergo est? Pati debet dominus creditorem haec auferre, sine domus vide licet iniuria, ne cogendus sit dominus vendere domum, ut quanti pretiosior facta est, id praestet.).

Римски правници су могућности остваривања господарове користи схватали врло широко, од извршења обавеза које је господар имао према самом робу који је дјеловао у његовом интересу (D.15.3.3.3 *Ulpianus, libro 29 ad edictum Proinde si servus sumpsit pecuniam, ut sealeret vestiret secundum consuetudinem domini, id est usque ad eum modum, quem dominus ei praestare consueverat, in rem videri domini vertisse Labeo scribit. Ergo idem merito in filio.*), према другим робовима, према члановима породице (D.15.3.7.5. *Ulpianus, libro 29 ad edictum Si filius familias pecuniam mutuatus pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit. Quae sententia ita demum mihi vera videtur, si hoc animo dedit ut patris negotium gerens.*), до предузимања послова за домаћинство али и обавеза из правних послова (D.15.3.3.1. *Ulpianus, libro 29 ad edictum In rem autem versum videtur, sive id ipsum quod servus accepit in rem domini convertit (veluti si triticum acceperit et id ipsum in familiam domini cibarium nomine consumpserit) aut si pecuniam a creditore acceptam dominico creditori solverit (sed et si erravit in solvendo et putavit creditorem eum qui non erat, aequum in rem versum esse Pomponius libro sexagesimo primo ait, quatenus indebiti repetitionem dominus haberet) sive cum servus domini negotii gerendi administrandive causa quid gessit (veluti si mutuatus sit pecuniam, ut frumentum compararet ad familiam alendam vel si ad vestiendam) sive peculiariter mutuatus postea in rem domini vertit: hoc enim iure utimur, ut, etiamsi prius in peculium vertit pecuniam, mox in rem domini esse de in rem verso actio possit.*). Водећи рачуна о овако широко дефинисаном појму користи а и налазећи потврду за такво мишљење у изворима (D.15.3.3.2. *Ulpianus, libro 29 ad edictum Et regulariter dicimus totiens de in rem verso esse actionem, quibus casibus procurator mandati vel qui negotia gessit negotiorum gestorum haberet actionem quotiens que aliquid consumpsit servus, ut aut meliorem rem dominus habuerit aut non deteriorem.*) закључује се да разграничење између пословодства без налога, мандатног заступања и одговорности на основу верзионог захтјева не постоји. Главна разлика између ових института је у томе да ће се најчешће као незвани пословођа или мандатар појавити слободна

и својевласна особа, док код верзионе одговорности господар одговара за обавезе потчињеног лица.

Активно легитимисан на подношење верзионе тужбе може бити само вјеровник, а јемци, односно фидеијусор роба може користити против господара посла само пекулијарну тужбу (D. 15.3.18).

4. ACTIO TRIBUTORIA

Тужба која посљедња улази у правни систем и по својој намјени ријешава специфичну ситуацију повјерилаца који су били оштећени у намирењу потраживања из пекулијума. Ограничена одговорност господара значи да он одговара до висине пекулијума, тачније дијела пекулијума који одређен за тај пословни подухват, али такав вид ограничења би штетио интересима трећих лица која би била неоправдано запостављена у односу на интересе господара приликом намирења потраживања, те би они трибуторном тужбом тражили оно што им припада из имовине господара. Господар посла може намирити своју *obligatio naturalis* коју има према потчињеном, али у рангу осталих повјерилаца, тј. он нема привилегован положај у односу на остале повјериоце, као што је то случај код пекулијарне тужбе. У том смислу је трибуторна тужба специфична јер подразумејева директну одговорност (*in solidum*) господара посла до висине извршеног оштећења. Постоје мишљења неких романиста о спорности адјектицијске одговорности у случају трибуторне тужбе, јер не постоји одговорност потчињеног лица чак ни као натурална облигација, већ господар посла директно одговара трећем лицу. Главни аргумент ове групе романиста је процесна природа формуле и изостанак замјене субјеката обавезе. Постоје романисти који оспоравају припадност тужбе адјектицијској групи тужби јер има деликтни карактер.²¹ Противаргумент је да је неоправдано изоставити трибуторну тужбу из групе адјектицијских тужби због нијанси у разликовању од осталих адјектицијских тужби, те да Гајева и Јустинијанова класификација треба да обеспредмете сумње у њену адјектицијску природу.

Код трибуторне тужбе постоји посебан термин *merx peculiaris* који означава имовину која је издвојена из пекулијума и независна од господарево имовине (*patrimonium*) а намијењена је одређеној пословној активности. Имовина из пекулијума не мора бити увијек једнообразно примјењена,

²¹ Emilio Valino, „La actio tributaria“, *Storia et Documenta Historiae Iuris*, 33, (Vatican: 1967), 103.

већ може бити инвестирана у различите дјелатности као што су трговина, грађевински подухвати, банкарство итд. У таквим ситуацијама пословни ризик се расподјељује на више области, а господар посла мора да пружи додатно осигурање из своје властите имовине трећим лицима која буду оштећена у преузетој обавези.

Поред постојања имовине, потребан је субјективни елемент који претпоставља знање и намјеру господара о оштећења повјерилаца (D.14.4.5 pr. *Procuratoris autem scientiam et dolum nocere debere domino neque Pomponius dubitat nec nos dubitamus*). Дакле, потребна је кривица господара посла у степену долуса, док немарно извршена расподјела није била довољна за подизање трибуторног захтјева (D.14.4.7.2. *Si cuius dolo malo factum est, quo minus ita tribueretur, in eum tributoria datur, ut quanto minus tributum sit quam debuerit, praestet: quae actio dolum malum coerces domini. Minus autem tribuere videtur etiam si nihil tributum sit. Si tamen ignorans in merce servum habere minus tribuit, non videtur dolo minus tribuisse, sed re comperta si non tribuat, dolo nunc non caret. Proinde si sibi ex ea merce solvi fecit, utique dolo videtur minus tribuisse.*). Долозно поступање господара посла ствара нову недоумицу о правној природи трибуторне тужбе, да ли је у питању деликтна тужба и деликтна одговорност господара посла²². Деликтна природа трибуторне тужбе је специфична, јер настаје уговорним путем и не може се поистовјетити са *actio doli* јер се трибуторном тужбом не постиже пенална сврха већ реиперсекуторна, што се види и по наслеђивости обавезе у пуном износу (*eo dum taxat quod ad eum pervenit*). Супротног става је Тицијана Кјузи која чврсто заговара уговорни карактер трибуторне тужбе, према којој постојање долуса не може прекинути уговорну нит која постоји између господара посла и трећег лица. Трибуторна тужба је искључиво реиперсекуторног карактера (D.14.4.8. *Iulianus, libro 11 digestorum, quia non de dolo est, sed rei persecutionem continent...*), а никако пеналног јер увијек гласи на тачан износ разлике између оног што им је припадало (*pro rata*) и онога што су добили неправичним намирењем.

Господар посла не сноси објективну одговорност за обавезе које предузме потчињено лице а које није могуће у цијелости намирити из *merx peculiaris* већ одговара субјективно. Субјективни елемент је очитован у

22 Otto Karlowa, *Römische Rechtgeschichte*, II, (Leipzig: 1901), 1159-1164., Tiziana Chiusi, „Contributo allo studio dell’editto „de tributoria actione““, *Memorie della Accademia Nazionale dei Lincei*, Serie IX, Vol. III, Fasc. 4, Roma, (1993).

свијести господара посла (*dominussciens*) о преварном поступању према осталим повјериоцима. Објективно одговара господаров наслједник јер ће бити у обавези да надокнади штету коју је његов претходник нанио повјериоцу (D.14.4.8. Iulianus, libro 11 digestorum, ...*item heres eius perpetuo teneri debebit...*, D.14.4.7.5. Ulpianus, libro 29 ad edictum, *Haec actio et perpetuo et in heredem datur de eo dumtaxat quod ad eum pervenit*).

Мјесто и значај трибуторне тужбе су изузетно занимљиви у систему адјектицијских тужби. Гај у самом представљању ставља трибуторну тужбу у однос са пекулијарном тужбом, дајући предност намирењу потраживања трећих лица путем пекулијарне тужбе. Пекулијарна тужба гарантује већи обим намирења повјериоцу, јер је *merxpeculiaris* био само дио пекулијума, а Гај напомиње да је већи дио могао бити потрошен у другој пословној активности (G. 4.72a. *Et potest pius quet ertia forte aut quarta vel etiam minore parte peculii negotiari, maxima vero partem peculii in alis rebus habere*). Тачка раздвајања између ове две тужбе је у чињеници да трибуторна тужба омогућава директну одговорност господара *in solidum*, док путем пекулијарне тужбе господар одговара посредно, износом из пекулијума. *Dominus sciens* ће одговарати из трибуторне тужбе, а *dominus ignorans* ће одговарати из пекулијарне тужбе. *Dominus ignorans* ће одговарати цијелокупним износом пекулијума, али са привилегијом приоритетног намирења (*ius deductionis*) у односу на остале повјериоце, док *dominus sciens* нема ту привилегију (D.14.4.5.7. Ulpianus libro 29 ad edictum, *Sed est quaesitum, dominus utrum itademum partietur ex merce, si qui dei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa. Et Labeo ait, ex qua cum que causa ei debeatur, parvi que referret, ante mercem an postea ei debere quid servus coeperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit*). Степен свијести који господар посла мора имати да би био *dominus sciens* подразумева да је био упознат са правним пословима које потчињени предузима и да се није противио, ни ријечима ни дјелима склапању таквог посла (D.14.4.1.3. Ulpianus libro 29 ad edictum, *Scientiam hic eam accipimus, quae habet voluntatem, sed ut ego puto, non voluntatem, sed patientiam: non enim velle debet dominus, sed non nolle. Si igitur scitet non protestatur et contra dicit, tenebitur actione tributoria*).

5. ЗАКЉУЧАК

Ограничена одговорност господара посла подразумејева одговорност само до висине користи коју је остварио у послу (*quaetenus in rem eius versum fuit*) или до висине пекулијума (*dumtaxat de peculio*) који је повјерио потчињеном лицу. Пекулијум је имовина која формалноправно остаје у власништву господара посла, а потчињено лице као детентор пекулијума на основу дозволе господара посла (*permissus domini*) слободно располаже са издвојеним дијелом имовине (*ratio separata*). Пекулијум роб повећава пословањем у интересу господара и из других извора (наслеђе, поклон). Пекулијум није јединствен јер може служити за финансирање различитих пословних подухвата и треће лице има право на намирење потраживања само у обиму имовине који је предвиђен за односну пословну активност. Господар посла одлучује о смањењу, повећању и престанку пекулијума (*ademptio peculii*). *Actio de in rem verso* је тужба која доводи до ограничене одговорности господара посла по којој одговара трећим лицима до висине користи коју је имао на основу извршеног посла. Директна одговорност господара посла и на основу ове тужбе је солидарна, али солидарност је ограниченог обима, јер господар одговара само до граница користи коју је остварио датим послом. Када потчињено лице предузме правни посао без налога господара а из тог правног посла произађе корист за њега, одговараће господар посла до висине нужне користи која је ушла у његову имовину. *Actio tributoria* је тужба која омогућава трећем лицу које је дошло оштећено од стране господара посла у поступку намирења, да ненамирени износ потражује од господара посла. Код трибуторне тужбе је искључено право *ius deductionis* (право привилегованог намирења господара посла из пекулијарне имовине) што није случај код пекулијарне тужбе којом се господар посла први намирује а тек онда повјериоци. Пекулијарна тужба гарантује већи обим намирења повјериоцу, јер је *merxpeculiaris* био само дио пекулијума, а трибуторном тужбом се ограничава обим намирења само на дио пекулијума. Трибуторном тужбом се повећава осигурање извршења обавезе јер господар посла додатно гарантује својом личном имовином (*patrimonium*). *Dominus sciens* ће одговарати из трибуторне тужбе, а *dominusignorans* ће одговарати из пекулијарне тужбе. *Dominus ignorans* ће одговарати цијелокупним износом пекулијума, али са привилегијом приоритетног намирења (*ius deductionis*) у односу на остале повјериоце, док *dominus sciens* нема ту привилегију.

Mirjana Miskic²³

LIMITED LIABILITY WITH ACTIONES ADIECTICIAE QUALITATIS

***Abstract:** Principal's liability on account of contracts concluded through his dependants can be full and limited. Limited liability raises possibility of distribution of bussiness risk among parties which improves position of principal who is not main creditor anymore. Trilateral legal affair between principal, dependent and third parties requested effective legal protection and strict separation of patrimonial from business assets. Under what conditions and to what extent is the principal liable to third parties, and can it be defined as strictosensu limited liability?*

Key words: Actio de peculio. Actio tributoria. Actio de in rem verso. Peculium. In solidum. Praepositio. Iussum

23 Senior Assistant, Faculty of Law, University of Banja Luka

КОРИШТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Buckland, William Warwick. McNair, A.D. Roman Law and Common Law, Cambridge 1974.
2. Buckland, William Warwick. The Roman Law of Slavery, Cambridge 1908.
3. Buti, Ignazio. Studi sulla capacita patrimoniale dei „servi“, Napoli 1976.
4. Chiusi, Tiziana. Contributo allo studio dell'editto „de tributaria actione“, Memorie della Accademia Nazionale dei Lincei, Serie IX, Vol. III, Fasc. 4, Roma 1993.
5. di Porto, Andrea. Impresa collective e schiavo “manager” in Roma antica (II sec. a.c.-II sec. d.c.), Milano 1984.
6. Karlowa, Otto. Römische Rechtsgeschichte, II, Leipzig 1901.
7. Kuntze, Johannes Emil. Zur Besitzlehre. Für und wider R. von Ihering, Leipzig 1890.
8. Mandry, Gustav. Das gemeine Familiengüterrecht mit Ausschluss des ehelichen Güterrechtes, II, Tübingen 1876.
9. Мојовић, Никола. Римско право. Историја римског права, Бања Лука 2008.
10. Savigny, Karl Fridrich. Das Recht des Besitzes, Vienna 1865.
11. Serrao, Feliciano. Diritto private economia e societa nella storia di Roma, Napoli 2006.
12. Wacke, Andreas. Die adjectischen Klagen im Überblick: Erster Teil: Von der Reeder- und der Betriebsleiterklage zur direkten Stellvertretung, Zeitschrift der Savigny-Stifung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 111, Goettingen, 1994.
13. Шарац, Мирела. Заступање у правним пословима у римском праву, Сплит, 2008